

З ІСТОРИЇ КУЛЬТУРИ І ПИСЕМНОСТІ

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2020.92.16>

УДК 821.161.2'05-6Українка.08

МОВНИЙ ОБРАЗ ВЕЛИКОДНЯ В ЕПІСТОЛЯРНИХ ТЕКСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ЇЇ РОДИНИ

БОГДАН

Світлана Калениківна,

кандидат філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
історії та культури української
мови Волинського національного
університету імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025
E-mail: bohdan-s@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4831-2770>

Svitlana

BOHDAN,

PhD in Philology, Professor, Head
of the Department of History and
Culture of the Ukrainian Language
of Lesia Ukrainka Volyn National
University
13 Volya Ave., Lutsk 43025, Ukraine
E-mail: bohdan-s@ukr.net

*У статті здійснено спробу конструювання мовного образу найважливішого свята християн – **Великодня** – в епістолярних текстах Лесі Українки та її найближчої родини – батьків (Ольги Драгоманової-Косач, Петра Косача) і братів-сестер. Встановлено визначальність цієї лексеми в слововжитку Косачів-Драгоманових. Варіантні найменування цього геортоніма мають факультативне використання в мовленні окремих членів родини й тому їх можна кваліфікувати як індивідуально увиражені. Зокрема зафіксовано регулярне вживання діалектного найменування **Паска** в епістолярній комунікації брата Лесі Українки – Михайла, **Пасхи** – в індивідуальному мовленні батька, Петра Антоновича. Встановлено, що функціонування варіанта **Пасха** в епістолярії Лесі Українки мотивоване фактором адресата. Визначено основні функції цього геортоніма: хрононопійна та етикетна. Окреслено домінувальні*

номінації, що стосуються Великодніх святкувань, – **писанка, крашанки, паска**. З'ясовано особливості святочних пригощань тих етносів, посеред яких доводилося бути в ці дні Лесі Українці та Михайлові Косачу.

Ключові слова: Великдень, геортонім, епістолярний текст, варіант.

Вивчення особливостей функціонування назв релігійних свят – геортонімів – у сучасному мовознавстві було представлено донедавна в основному працями, в яких ці назви досліджено як елемент лексичної системи певної мови, зокрема онімної ([Бочарова 1999], [Бочарова, Червінська 2011]). В останні десятиліття активізувалися наукові студії, зосереджені на аналізі концептуальних і дискурсивних властивостей цих номенів як основи формування концептуального простору [Космеда, Плотнікова 2010] чи національно-мовної картини світу різних етносів та окремого ідіостилю [Бочарова 1999], [Бугакова 2013].

Геортоніми як об'єкт лінгвостилістичного вивчення, хоч і не частотний, але від того не менш важливий і цікавий для дослідження найрізноманітніших аспектів їх актуалізації у функційно-стильовій парадигмі української мови. Хоча в коло дослідницьких інтересів в основному потрапляють, щоправда, лише художні тексти, незважаючи на те, що властиво саме епістолярні, за нашими спостереженнями, є тим простором, у якому їх актуалізація завжди передбачувана й органічна (див., зокрема: [Богдан 2019]). Власне це й зумовило вибір листовних текстів Лесі Українки та її родини для з'ясування специфіки функціонування одного з найбільш шанованих свят християнського світу – *Великдня*. Матеріалом дослідження слугували насамперед епістолярії Лесі Українки, Михайла Косача та їхніх батьків і братів-сестер.

Найменування рокового свята Христового Воскресіння, яке віряни вважають одним із найвеличніших у релігійному календарі, узвичаєно називають перифрастично *святом над святами, торжеством із торжеств*, має в епістолярних текстах Лесі Українки двоваріантний вияв: *Великдень* і *Пасха* з виразним домінуванням першого (37 разів і 1 – відповідно),

що стверджує його безперечну нормативність і узвичасність, а також регулятивність використання в її індивідуальному мовленні. Не менш ймовірно, що і в епістолярному спілкуванні всієї родини, якщо взяти до уваги порівняльні контексти вживання цього геортоніма в листах інших членів Косачівської сім'ї, зокрема Лесиних братів і сестер, пор.: «*Спасибі вам, що запрошуєте нас на Великдень до себе, але ми певне не приїдемо, бо скоріш всього ми і на Великдень* (тут і далі вирізнення моє. – С. Б.) *тут зостанемось, щоб не перебивать Лілі учення*» (Леся Українка до Драгоманової Є. І., Київ, 16 (28).ІІ.1894) (УЛ–1) і «*Дорогий Клімент Вас[ильович]! / Дуже врадувала нас звістка від Вас, ще й прийшов лист якраз на 1-ий день Великодня! Правдива вийшла „писанка”!*» (Олена Пчілка до Климента Квітки, 10.04.1923 Могилів [-Подільський]) (Листи): 183]; «*З роковим днем – Великоднем вітаю і міцно-міцно обнімаю і цілую вас, любий мама і папа! Сподіваюсь, що вже Великдень цей пройде весело і хороше, не так, як минуле Різдво. Шкода, Ліля на самоті тепер свій Великдень справлятиме, – ну та зате ж вона думає на цілий місяць чи ще раніш з Петербургу дістатись у свої краї*» (Михайло до батьків, [Дерпт] 7. IV. 00) (КМ); «*Тож прошу тебе, дуже прошу, мамо, зроби мені тєє свято, напиши хоч ради Великодня, щоб я таки правдиве свято на чужині мав*» (до матері) (Михайло до батьків) [Doprat. [...] IV. [18] 97] (КМ).

Спостережено, що в листах, скажімо, Михайла Косача паралельно використано як варіант – синонімічну діалектну назву цього свята – *Паска*, а частотність використання обох геортонімів в його епістолярних текстах кількісно майже зрівноважена (пор.: *Паска* – 15 разів, *Великдень* – 13). Варіант *Паска* для найменування цього свята використовувала також в епістолярних діалогах і мати, Ольга Косач-Драгоманова: «*План твій їхати на Паску до Колод[яжного] і одразу мені здавався неудачним, а тепер, коли Бобрик [син Кривинюків Михайло] знов був слабкий, тим більше. Звісно, їдь просто в Київ. Ми зважили напевне святкувать тут (себто я і Леся). З певністю і папа на св[ята] буде в Києві*» (до доньки Ольги, 06.03. [1906]) [Листи]:170].

Фонетично співзвучну до одного з варіантів назви цього свята омонімічну лексему *паска* Леся Українка використовує як номінацію святкового обрядового хліба: *паскі / паски* (4 рази), 1 раз актуалізовано навіть демінутив *пасочки*. Особливий емоційно-експресивний вимір мають ці лексеми в ситуації першої їхньої фіксації в її епістолярній комунікації – в листі до бабусі Є. І. Драгоманової (Колодяжне, 2 (14).V.1884) (УЛ–1), в якому відтворено фрагмент родинного приготування до свята – випікання пасок: *«Наші паскі були дуже гарні, ліліных тры малыхъ пасочки трошкы попереверталысь, але то їмъ нічого не помішало»*. Ця номінація узвичаєно поєднана в Лесиних епістолярних текстах з двома лексемами, які мають сему 'освяченість': *свячена* й *святити*. Лексема *паска* в листах сестри Ольги, подібно до епістолярного слововжитку сестри, використана лише як загальна назва обрядового хліба, а не як власна [Листи: 231].

До речі, про традиції випікання пасок у Косачівській і в Драгоманівській родині маємо згадки в споминах Лесиних сестер – Ізидори Косач-Борисової та Ольги Кривинюк. У них йдеться про певні родинні уподобання щодо рецептури пасок, зокрема в Ольжиних споминах є згадка про особливу *«бабущину»* паску (тобто рецепт матері Ольги Драгоманової-Косач – Слизавети), яка й має цей атрибутив як диференційний маркер «авторства». В одному з листів Олени Пчілки до матері, за свідченням Тамари Скрипки, йдеться про випікання *мереживної* паски.

Найменуванням *Пасха* найбільш регулярно послуговувався в листовній комунікації батько, Петро Косач, що зумовлено, найімовірніше, мовою його повсякденного спілкування (російською) не лише в офіційному вжитку, а й у родинному [Листи: 193, 200, 201]. Принагідно зауважимо: лексеми *Пасха* і *пасхальний* в епістолярії Лесі Українки вжито лише в російськомовних текстах до Климента Квітки (УЛ – 3) й до Ф. С. Карпової (УЛ – 3). У листі до матері чоловіка вона використала також узвичаєний стереотипний перифраз-назву цього свята (у контексті побажального висловлення) – **Свѣтлый Праздник** (*«Дорогая Феоктиста Семеновна! Вѣроятно, эта открытка получитя на Свѣтлый Праздник,*

а тому – Христос Воскрес! Желая Вам много праздников встретить здоровой и благополучной» (Хелуан, 27.III [9.IV].1911) (УЛ –3)).

Однак жодного разу лексему *Паска* не вжито в структурі святкових вітань, що стверджує її чітко окреслений функційний статус, до того ж – факультативність уживання в тогочасній мовноетикетній системі Косачів, що співвіднесене водночас і з сучасними поведінковими стереотипами розмовного спілкування українців.

Натомість номінація *Великдень* належить до продуктивних елементів святкових вітань в епістолярному ідіостилі Лесі Українки, її брата Михайла, матері. Частотність її використання спостережена в листах Косачів до різних адресатів, як-от в епістолярії Михайла Косача: «*Люба Ліля, з Великоднем будь здорова й весела»* (до сестри Ольги, Dorpat. Marienhofstrasse, № 5) [29. III. [18]93]] (КМ); «*Поцілуй за мене папу й Кахоту з Дорою та Зорю, привітай з великоднем»* (до матері) [2. IV. [18]98]; «*Христос Воскрес! Милій мама і папа! З Великоднем будьте здорові та веселі»* (до батьків [Дерпт] 19. IV. 99) (КМ).

У вітальному дискурсі Косачівської (і Драгоманівської) родини лексема *Великдень* – узвичаєно безваріантна, єдино можлива. До того ж, нерідко зі стереотипною актуалізацією цього свята як «рокового» (подібно до *Різдва*, див. детальніше [Богдан 2019]): «*P. S. Поздоровляю з Великоднем тебе, папу, Микосю, Зорю і Дору. Чи не було б ласкаве молоде паньство написати до мене по слову хоч для рокового дня – Великодня?»* (до Косач О. П. (матері), Ялта, 30.III (11. IV).1898) (УЛ –2). Пор. з епістолярними текстами Михайла Косача: «*Христос Воскрес! / Люба мамочко. З Великоднем, роковим днем вітаю тебе і міцно, міцно цілую. З весною, з літом новим будь здорова, з новими улітами, новими п'єсами. Поцілуй за мене усіх тігрив»* (Михайло до матері, Dorpat. [...] IV. [18] 97) (УЛ –1); «*Христос Воскрес! / Мої любі Зеїску, Ліля і Оксануль! З роковим днем Великодня будьте здорові на чужій стороні, в країні бусурменській, в землі [нрзб.], над морем синім»* (Михайло до сестер Лесі, Ольги (Лілі) й Оксани, 2. IV. [18] 98) (УЛ –2); «*Христос Воскрес! / З роковим днем – Великоднем вітаю і міцно-міцно обнімаю і цілую вас, любий*

мама і папа! Сподіваюсь, що вже Великдень цей пройде весело і хорошо, не так, як минуле Різдво. Шкода, Ліля на самоті тепер свій Великдень справлятиме» (Михайло до батьків, [Дерпт] 7. IV. 00) (КМ). Ця ж структурно-семантична модель фіксована і у Великодніх поштівках родини Драгоманових, пор.: «**Щиро поздоровляю Вас з Великоднем** и також бажаю повного счастья» (Людмила й Світозар Драгоманови – Ользі й Михайлові Кривинюкам, з Києва у Прагу, 1905 р) [Листи]; «**З Великоднем, дорогой. Бажаю Вам здоровья и всего наилучшего, чего только Вы сами себе можете. Хоч и не пишу до Вас, але часто згадую Вас з великою приємністю. Зі всею щиростю Ваша Л. Драгоманова**» (Людмила та Аріадна Драгоманови – Ользі та Михайлові Кривинюкам, з Києва у Прагу, 1903 р.) [Листи].

Іноді у вітальних контекстах листів Лесі Українки вказівка на свято відсутня, її семантичним еквівалентом виступає лексема *празник*, пор.: «**Так я Вас і з Великоднем не поздоровила, але все одно, я й без свята завжди бажаю Вам всего наилучшего, як би ж тільки мої бажання мали яку небудь силу!**» (до Макарової А. С., Колодяжне, 2 (14).V.1894) (УЛ–1) і «**Христос воскрес! / Милая бабушка! Поздоровляю Вас з празником, бажаю Вам здоровья і всего доброго, щоб нам з Вами весело провести час, як будемо літом у Вас. Ви ж не сердитесь, я думаю, на нас за те, що ми не приїхали до Вас на Великдень? Давно ми не були дома, то наші всі вже за нами заскучали, а ми за ними, і хотілося нам сі свята дома побути**» (до Драгоманової С. І., Колодяжне, перед 17 (29).IV.1894) (УЛ–1).

Факультативно в епістолярних текстах Лесі Українки фіксовано опис Великодніх приготувань, святкувань та домінувальних частувань. Зокрема в листі до матері з Ялти вона пише про специфіку частувань (*розговіни*), які, за місцевими вірменськими звичаями, розпочиналися в страсну суботу, а також про малювання писанок разом із Оксаною (Ліля й Оксана приїхали до неї на свято в гості): «**Певне вони (Ліля й Оксана. – С. Б.) тобі описували, як ми тут розговлялись у страсну суботу. Розговіни сі були найбільш похожі на шабаи, – якось тії свічки перед кожною тарілкою, тая риба... щось досить восточне. Ми з Укусом писали писанки і тим справили**

певний ефект серед товариства» (до Косач О. П. (матері), Ялта, 7 (19).IV.1898) (УЛ–2).

Цей лист дає можливість реконструювати також одну прикметну деталь передсвяткових приготувань (очевидно, традиційних і звичних у Косачівській родині) – *«писання писанок»* разом із сестрою Оксаною (Уксусом), що спричинило, за твердженням Лесі Українки, виразне емоційне схвалення ялтинського товариства. До речі, номінацію *писанка* вжито в її епістолярії ще лише один раз у контексті прохань від імені Товариства «Просвіта» до Осипа Маковея (Київ, 17 (30).I.1907). Леся була тоді, як зазначено у формулі прихильності, товаришем (тобто заступником) голови товариства): *«2) Товариство просить присилати до музею всякі речі, які мають інтерес: а) етнографічний (напр[иклад], народні вишиванки, ткани, убрання, посуд, музичні струменти, писанки, моделі хат, возів, струментів і т. у.»*. Водночас один раз експліковано також лексему *крашанка* в описі мандрівних вражень у час її повернення з Єгипту 1913 року (як елемент паралелізму: *жнва в Єгипті й крашанки на Юрія в Україні*): *«Колиб хтось дорогий міг бачити той золотий Єгипет тоді, як хтось виїздив звідти! От уже був золотий та щирозлотий! На горизонті золоті піски без краю, а попри залізниці понад водою золота пшениця хвилює-хвилює і наче тече в пустиню, як золоте море. Сеж у Єгипті жнва починаються, а в нас оце через два дні люде вийдуть на поле качати крашанки по молодих рунах збіжжя на Св[ятого] Юрія»* (до Кобилянської О. Ю. (Мармурове море, 20.IV (3.V).1913) (УЛ–3)). Як відомо, качання крашанок на Юрія (6 травня) й закопування там їх до жнив – поширені магичні дії, які, за віруваннями наших пращурів, мали сприяти пробудженню плідотворної сили землі й забезпечити прийдешніх урожай.

У цитованому фрагменті листа до матері фіксуємо ще один важливий оцінний акцент: святковості Великодню 1898 року надав саме приїзд сестер, що слугує додатковим ствердженням домінування й щодо Великодня (подібно до Різдва) передусім семи 'родинності', а не релігійної маркованості свята: *«Люба мамочко! Пишу просто так, щоб привітати тебе. Ліля і Оксана розкажуть тобі про все живими словами, то щό*

ж описувати? Ще раз дякую тобі і пані, що пустили гусів до мене, а то не було б мені свято святом» (до Косач О. П. (матері), Ялта, 10 (22).IV.1898) (УЛ–2).

Важливим підґрунтям для реконструкції цього Великоднього святкування 1898 року слугує також квітневий лист сестри Ольги, який відтворює подібні диференційні ознаки початку святкування, а також експлікує основні обрядові страви – *яйця, слоїстий («слоїоний») пиріг і рибу* (до речі, Ольга використовує для найменування періоду святкових пригощань дієслово одного й того ж словотвірного ряду, що й у листі сестри, – *розговлялись*, часто вживане, до речі, і в сучасному діалектному мовленні поліщуків): *«Христос воскрес, усі любії! / Бажаю вам щасливих свят і всього хорошого та гарного! Ото ми тільки що розговлялись, але зовсім не так, як звичайне досі розговлялись, бо не в неділю, а в суботу вечором, в сім годин, се вже по-армянськи, у них так завше розговляються не паскою, а яйцями і слоїоним пирогом з рибою. / На кожній тарілці була у нас приліплена свічечка, і, не вам кажучи, було трохи похоже на жидівський шабас, особливо як поглянуть на всі чорні та носаті фізіономії, що були кругом нас»* (до батьків, [квітень 1898] Суббота, 4-го) [Листи: 231].

Великодні частунки в Дерпті, за свідченням Михайла Косача, також вирізнялися особливістю обрядового хліба: замість пасок у німецьких родинах використовували *слоїсті пироги з начинкою* (на противагу українським «*настояним*» і «*варистим паскам*») і *мазурки*: *«У Дорпаті у послідні дні тепло і ясно. Німота так не натішиться, усе гуляють та походжають. Паску справляють німці куди не так урочо; як у нас, пасок нема, а лише пироги великі слоєні печуть. І мені хазяйка спекла два середніх таких пирога, з дуже смачною начинкою. Пасок великих настояних я ні у кого не бачив тута навіть у росіян, бо печей тут нема таких, як наші варисті. Усе маленькі пасочки. У Дегенів були дуже добрі мазурки. Але ми їх внеть з їли»* (до сестри Ольги, Dorpat. Marienhofstrasse, № 5. 29. № 5. 29) (КМ).

До речі, номінацію *мазурки* знаходимо і в листі Лесі Українки до сестри Ольги: *«Ходила я і на базар, пекла мазурки»* (Київ, 14-15 (26–27).IV.1900) (УЛ–1). Адресантка зауважує, що

вона «пекла» їх напередодні Великодніх свят. Як стверджує Словник української мови, «**МАЗУРОК**, рка, чол. Вид солодкого сухого печива з мигдалем. *Ходила я і на базар, пекла мазурки, шила, прибирала* (Леся Українка, V, 1956, 304); *Коли гості впоралися з ними [стравами], подали десерт – фрукти, горіхи, мигдаль і фісташки в меду, всякі солодкі тістечка, мазурки* (Зінаїда Тулуб, Людолови, I, 1957, 98)» (СУМ IV: 596). Щоправда, в цьому словнику відсутнє тлумачення щодо цієї номінації як обрядової випічки, хоч перша ілюстрація, як бачимо, й представлена текстом Лесі Українки. Однак із контексту абсолютно незрозуміло, з яким часовим виміром пов'язана ця дія. Натомість Словник Грінченка виокремлює саме цю сему 'святкове' як домінуювальну, про що стверджує перше значення цього слова пор.: «Мазу́рок, -рка, м. 1) Сладкое печеніе, приготовляемое преимущественно к пасхѣ.» (Сум II: 397). СУМ, до того ж, виокремлює як диференційну видову ознаку – наявність мигдалю, тоді як у словнику Грінченка його кваліфіковано як будь-яке *солодке печиво*. Принагідно нагадаємо, що саме ж слово запозичене в українську мову з польської (*mazurek*), а кулінарні тексти й рецепти називають традиційними мазурки зі сливами та яблуками, зазначаючи, що це печиво-пиріг. А тому гіпотетично можна припустити, що випікання *мазурок* напередодні Великодня навряд чи можна вважати загальноукраїнською традицією, але однозначно одне (з огляду на фіксацію цього слова в мовленні двох старших дітей Косачів): приготування мазурок належало до стереотипних елементів частувань у їхній родині на Великдень.

Крім однослівної назви *Великдень*, Леся Українка послуговувалася також факультативно і словосполученням *Великодні Свята* (УЛ –1: 334). До речі, похідний прикметник від геортоніма *Великдень* має в її листах аномативну для сучасного мовлення граматичну форму твердої групи в поєднанні з іменниками жіночого роду: *великодню* на протигагу узвичаєній сьогодні *великодню* («Жалко було мені Вас, читаючи про Вашу тугу після **великодної** заутрені, хоч мушу сказати, що я б далеко спокійніше віднеслась до цього всього, бо я не бачу великої біди в тому, що служителі церкви гублять так свій авторитет, тай вообщє я мало думаю про всякі

авторитети, стане ще їх на наш вік доволі» (до Макарової А. С., Колодяжне, 2 (14).V.1894) (УЛ–1)). Пор. із двоваріантною граматичною формою чоловічого роду: *«Я думала виїхати звідси на великодному тижні, бо дальше либонь неварто зоставатись: „сезон” кінчиться, пансіон наш роз’їдеться, в інших пансіонах теж буде недбальство і втома, властива всім, хто живе „сезоном”»* (до Косач О. П. (сестри), Хелуан, 6 (19).III.1913) (УЛ–3); *«...Починаю вже думати про поворот додому, та раніш великодного або й провідного тижня навряд чи виберусь»* (до Комарової Г. М., Хелуан, 9 [22].III 1913) (УЛ–3) і *«Певне, прийдеться десь на великодньому тижні на море пуститись (се дуже вигідно, бо тоді на російських пароходах дуже мало публіки, в каютах просторно, тай харч іде ліпше ніж звичайно)»* (до Петруненка Ф. Г., Хелуан, 20.II (5.III).1913) (УЛ–3).

Геортонім *Великдень* (він має в листах і правописний варіант – *великдень*) в основному позбавлений власне конфесійної маркованості. Функційно актуалізація цієї назви передбачає здебільшого її співвіднесеність із тривимірністю часо-простору перебігу подій і є своєрідною точкою їхнього відліку (подібно до інших дванадесятих свят православного календаря). Серед граматичних варіантів найчастотнішим виявився локус *на Великдень* (15 разів), малопродуктивними – *по Великодні* (4), *з Великоднем* (4), *до Великодня* (3), а непродуктивними – *перед Великоднем* (1), *до Великодня* (1). Актуалізація цього геортоніма в листах Лесі Українки пов’язана здебільшого з семантикою переміщення, наприклад: *«Сподіваюсь на Великдень бути вже в Києві у мамі, а там і на Кавказ чвалати»* (до Кибальчич Н. К., Хелуан, 1 (14).III.1911) (УЛ–3); *«Я вже зібралась в дорогу: маю білета до Одеси, забрала гроші з банку і 12 IV (на третій день Великодня) маю їхати»* (до Косач О. П. (сестри), Хелуан, 7 (20).IV.1911) (УЛ–3).

Привертає увагу архаїчний синонім до слова *готуються* для номінації процесу святкових приготувань (узвичаєно – *готуватися до свята*) – *ладяться* (*«італьянці вже до великодня ладяться»*) (до Драгоманової-Шишманової Л. М., Сан-Ремо, 8 (21).III.1902) (УЛ–2)), який належав, очевидно, до стереотипних у мовній практиці українців кінця XIX – поч.

XX ст. та в індивідуальному мовленні Лесі Українки, якщо зважити на регулярність використання інших лексем цього словотвірного ряду в її епістолярному спілкуванні, зокрема *лад, до ладу, ладиться / не ладиться, наладити, наладиться, уладиться, зладити, зладиться* тощо.

Коло атрибутивних словосполучень із прикметником *великодній* обмежене типовим рядом опорних лексем: *свято, ніч, заутрення, тиждень, гості*. Щоправда, в листах, як уже зазначалося, частіше вжито ненормативну для сучасної мови граматичну форму *великодну, а не великодню ніч* (пор. у листі Михайла Косача – *Великодних канікул*). Вирізняє цей стереотипний ряд хіба що словосполучення *великодня картка* (поштівка, листівка): *«Хтось просить дякувати всім, підписаним на спільній великодній картці, а кожному з окреме не пише, бо не знає адрес (і зрештою, unter uns sei gesagt (між нами кажучи (нім.)), не має що багато писати!)»* (до Кобилянської О. Ю., Сан-Ремо, 19.IV (2.V).1902) (УЛ–2). Принагідно зауважимо, що частина таких поштівок збереглася, однак доступна для споглядання й вивчення лише обмеженого кола дослідників. Деякі з листівок, нещодавно оприлюднених Тамарою Скрипкою на сторінках газети «День», не лише стверджують традиційність такої комунікації в родинах Косачів-Драгоманових та їхнього товариського кола, а й увиразнюють словесну площину гетерогенними елементами, зокрема візуалізацією узвичаєних святочних малюнків, з-поміж яких українська «поштівкова» традиція надавала переваги зображенню писанок. Як зауважує Т. Скрипка, «Косачі замовляли індивідуальні поштівки із портретними зображеннями, краєвидами власних садіб на Волині й Полтавщині, які донині збереглися у колекції родинного епістолярію. Олена Пчілка – одна з небагатьох українських аристократок, яка полюбляла етнографічний стиль. Відтак, друкувала листівки накладом „Рідного краю”, модифікуючи вибір сюжету в етнографічному напрямі. Саме на її великодніх листівках вперше з’являються автентичні українські писанки. Зв’язок Пасхи з яйцем, як символом життя, відомий у європейських країнах ще з часів Середньовіччя. Українцям – значно раніше» [Скрипка 2020]. Крім писанок, «великодні листівки, що їм надавали перевагу

в тогочасній Україні, відображали символіку, ідентичну з європейською, – зайчиків, курчат, незабудьки» [Скрипка 2020].

Великодні вітання *Христос воскрес!* (шість фіксацій) у листах Лесі Українки (варіант: *Христос воскресь!*) адресовані обмеженому колу адресатів: бабусі, сестрі Ользі, Є. Чирикову, братові Михайлові із дружиною, Ф. Карповій (традиційно мають визначену позицію – початок епістолярного тексту, до того ж, дистанційно виокремлені від основного тексту). Пор. з Великоднім «поштівковим» вітанням Лесі від родини Кривинюків: *«Кохана Зєя! Христос воскрес!»* (Ольга і Михайло Кривинюки, з Кисва в Каїр, 1910 р.) [Скрипка 2020].

Один із контекстів експлікації лексеми *Великдень* (він відтворює скрутну ситуацію, пов'язану з виданням творів Михайла Драгоманова) актуалізує сему 'воскресіння' й щодо лексеми – *доля*: *«Я думаю, що до того не може дійти, щоб Ви самі ще мусіли виручати свого видавця. Нехай він трохи потерпить, ачеї не розірвуть кредитори, дадуть хоч Великодня діждати та паски свяченої попробувати, а там дивись, може і доля воскресне»* (до Драгоманова М. П., Київ, 5 (17).IV.1894) (УЛ–1). У цьому епістолярному фрагменті імпліковано почасти семантику узвичаєного в мовній поведінці українців стереотипного вислову-відповіді на Великодне привітання – *Хай воскресне й Україна!*

Деякі контексти вживання цього геортоніма слугують елементом автопортретування адресантки, виконуючи ідентифікувальну функцію: *«У нас тепло і гарно, весна настояща, я люблю такий пізній Великдень. Тільки мені скучно, що Міша не приїхав до нас, але щож робить, коли не можна»* (до Драгоманової Є. І., Колодяжне, перед 17 (29).IV.1894) (УЛ–1). Важливо й те, що цей фрагмент є одним із непоодиноких листовних аргументацій про родинну традицію Косачів: святкувати основні рокові празники разом.

А отже, в листах Лесі Українки та її найближчої родини геортонім *Великдень* (рідко – *Великодні Свята*) відзначається регулярністю функціонування на протигагу лексичному варіанту *Пасха*, який найчастіше використовував в епістолярному спілкуванні як онім лише батько, Петро Косач. Факультативно для найменування цього свята Косачі

послугувалися розмовним варіантом *Паска*, паралельно живаючи цю лексему як загальну назву в значенні обрядового хліба.

Експлікація цього найменування в епістолярії Лесі Українки здебільшого зумовлена двома основними чинниками: 1) Великдень, подібно до найменувань інших «рокових свят», виконує хронотопійну функцію і слугує елементом вербалізації різних часо-просторових характеристик; 2) ця лексема визначальна в привітальних висловленнях із нагоди Воскресіння Христового. Крім номінації *Великдень*, в епістолярному спілкуванні актуалізовано похідні прикметникові лексеми, щоправда, з нетиповою для сучасного українського літературного мовлення двоваріантністю жіночого роду: *великодня і великодна* (частіше). До того ж, за нашими спостереженнями, семантика цього найменування мала в родинному спілкуванні радше світський, а не релігійний вияв. Суттєво увиразнюють мовний образ *Великодня* в епістолярії Лесі Українки та Михайла Косача диференційні ознаки його святкування в різних етносів.

Богдан С. «Рокові» свята в епістолярних текстах Лесі Українки: Різдво. *Культура слова*. 2019. Вип. 90. С. 176–189.

Бочарова І. В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1999. 17 с.

Бочарова І. В. Геортоніми як темпоральні синтаксеми. *Система і структура східнослов'янських мов*: зб. наук. праць / редкол.: В. І. Гончаров (відп. ред.) та ін. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 3. С. 3–9.

Бочарова І. В., Червінська Л. М. Геортоніми-мультитемпори як база утворення партитивних геортонімів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. № 12. С. 10–17.

Бугакова Н. Б. К вопросу об индивидуально-авторской специфике лексической объективации религиозных концептов в романе И. С. Шмелева «Лето Господне» (на примере концепта «Пасха»). *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*. 2013. №11. С. 109–113.

Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера Святки в українському мовному просторі [текст]: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 408 с.

Скрипка Т. Великодні листівки Косачів. *День*. 2020. 18 квітня.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

КМ – Косач Михайло. Твори. Переклади. Листи. Записи кобзарських дум / упорядкування, біографія, коментарі та примітки Лариси Мірошниченко. Київ: Видавничий Дім «КОМОРА», 2018. 592 с.

Листи – «Листи так довго йдуть...»: знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упоряд., передмова та прим. С. Кочерги. Київ: Просвіта, 2003. 308 с.

УЛ-1 – Українка Леся. Листи: 1876–1897 / упоряд. Прокіп (Савчук) В. А., передмова Агеєвої В. П. Київ: Комора, 2016. 512 с.

УЛ-2 – Українка Леся. Листи: 1898–1902 / упоряд. Прокіп (Савчук) В. А. Київ: Комора, 2017. 544 с.

УЛ-3 – Українка Леся. Листи: 1903–1913 / упоряд. Прокіп (Савчук) В. А. Київ: Комора, 2018. 736 с.

Сум – Словарь української мови: в 4 т. / упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Київ: Наук. думка, 1997.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

REFERENCES

Bohdan, S. (2019). «Rokovi» (yearly) holidays in the epistolary texts of Lesia Ukrainka: Christmas. *Kultura slova*, 90, 176–189 [in Ukr.].

Bocharova, I. V. (1999). *Leksyko-semantychni ta hramatychni parametry nazv relihiinykh sviat u suchasniï ukrainiskii movi* [The lexico-semantic and grammatical parameters of the religious holidays names in modern Ukrainian]: *PhD Dissertation Abstract*. Kyiv [in Ukr.].

Bocharova, I. V. (2011). *Heortonimy yak temporalni syntaksemy* [Geortonims as temporal syntaxemes]. *Systema i struktura skhidnoslovianskykh mov – Eastern Slavic languages system and structure*, 3, 3–9 [in Ukr.].

Bocharova, I. V., Chervinska, L. M. (2012). Heortonym-multitempora as base of creation of partitive heortonyms. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 9 : Suchasni tendentsii rozvytku mov*, 12, 10–17 [in Ukr.].

Bougakova, N. B. (2013). To the question of individual specificity of lexical objectivation of religious concepts in i.s. shmelyov's novel «The Lord's year» (by the example of the concept «Easter»). *Aktual'nye voprosy sovremennoj filologii i zhurnalistiki*, 11, 109–113 [in Rus.].

Kosmeda, T. A., Plotnikova, N. V. (2010). *Linhvokontseptolohiia: mikrokontseptosfera Sviatky v ukrainskomu movnomu prostori* [Linguoconceptology: the micro-conceptual sphere of the *Christmastide* in the Ukrainian linguistic space] Lviv: PAIS [in Ukr.].

Skrypka, Tamara. (2020, April 18). Velykodni lystivky Kosachiv. *Den*. [in Ukr.].

LEGEND

Kosach, M. (2018). *Tvory. Pereklady. Lysty. Zapysy kobzarskykh dum* [Writings. Translations. Letters. Kobzar records]. Kyiv: Komora [in Ukr.].

Kocherha, S. (ed.). (2003): «Lysty tak dovho ydut...»: znadoby arkhivu Lesi Ukrainky v Slovianskii bibliotetsi u Prazi [«Letters take a long way to addressee» – materials of Lesya Ukrainka's archive at the Slavic Library in Prague]. Kyiv: Prosvita [in Ukr.].

Ukrainka L. (2016). *Lysty: 1876–1897* [Letters]. Kyiv: Komora [in Ukr.].

Ukrainka L. (2017). *Lysty: 1898–1902* [Letters]. Kyiv: Komora [in Ukr.].

Ukrainka L. (2018). *Lysty: 1903–1913* [Letters]. Kyiv: Komora [in Ukr.].

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). *Slovnyk Ukrainskoi Movy* [Dictionary of the Ukrainian Language]. (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova Dumka [in Ukr.].

Hrinchenko B. (Ed.). (1997). *Slovar Ukrainskoi Movy* [Dictionary of the Ukrainian Language]. (Vols. 1–4). Kyiv: Naukova Dumka [in Ukr.].

Статтю отримано 12.02.2020

Svitlana Bohdan

LINGUISTIC IMAGE OF EASTER IN THE EPISTOLARY TEXTS OF LESYA UKRAINKA AND HER FAMILY

The article elucidates verbal actualization features of one of the most frequent geortonyms in the Ukrainian language – *Easter*. The study focuses on the epistolary texts of Lesya Ukrainka and her immediate family – parents, siblings. The study has revealed the dominance of this lexeme in the Kosaches family lexicon, which confirms its normativeness not only for the idiolect of Lesya Ukrainka but also for the communication discourse in all Ukrainian families of that time. The epistolary version of this holiday, *Paska* (peculiar primarily to the dialectal speech of Western Polissia), is the most frequent in the letters of the poetess' brother Mykhailo. The synonymous version *Paskha* is explicated in only one letter of Lesya Ukrainka to Kliment Kvitka, written in Russian. Its regulatory use is observed in the epistolary texts of her father, Petro Antonovych (probably owing to the language of his daily communication). The article considers the use of the lexeme *Easter* in two main functions – chronotopic and etiquette.

The author analyzes functioning of the geortonym Easter as an element of the holiday greetings with an emphasis on the Kosaches' family tradition to send Easter cards, using them as a kind of interpersonal communication in letters.

The article reproduces in fragments from the letters the dominant elements of Easter celebrations (traditional dishes, peculiarities of treating, behavioral elements) in the Kosaches' family and in families of different ethnic communities, where Lesya Ukrainka and Mykhailo Kosach used to be on holidays.

Keywords: Easter, geortonym, epistolary text, variant.